

груп, політична система буде паралізована через їх гостру конкуренцію, а вимоги всіх громадян залишаться без уваги; розвиток групового представництва інтересів відводить громадянинові пасивну роль, що може призвести до появи держави «політичних глядачів», які в підсумку втратять контроль над системою. Всі ці проблеми дійсно є загрозою для розвитку демократії. Проте у будь-якому випадку слід визнати, що під впливом концепцій плюралізму та поліархії, а також сучасної неокорпоративістської практики відбувається поступова трансформація як наукового дискурсу демократії, так і його втілення в політичну реальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль; [пер. с англ. под ред. М.В. Ильина]. — М. : «РОССПЭН», 2003. — 576 с.
2. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / А. Лейпхарт. — М. : Аспект Пресс, 1997. — 287 с.
3. Хейвуд Э. Политология / Э. Хейвуд; [пер. с англ. под ред. Г.Г. Водолазова, В.Ю. Бельского]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 544 с.
4. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм / Ф. Шмиттер // Полис. — 1997. — № 2. — С. 17 — 28.

УДК: 32.019

О. Ю. Кудрявцев

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена трансформаційним процесам у процесах легітимації політичної влади, що відбуваються під впливом нових інформаційно-комунікативних технологій. Розглянуто різні історичні механізми легітимації політичної влади, представлені відмінності філософського і соціологічного підходів до концепту «легітимності».

Ключові слова: *легітимація, хмарна демократія, ІКТ, громадський консенсус, легітимність, інформаційні системи, інформаційне суспільство.*

Статья посвящена трансформационным процессам в процессах легитимации политической власти, происходящим под влиянием новых информационно-

коммуникативных технологий. Рассмотрены различные исторические механизмы легитимации политической власти, представлены различия философского и социологического подходов к концепту «легитимности».

Ключевые слова: легитимация, облачная демократия, ИКТ, общественный консенсус, легитимность, информационные системы, информационное общество.

The article is devoted to transformational in the process of legitimizing political power, which occur under the influence of new informational and communicative technologies. Different historical mechanisms of legitimation of the political power are considered, distinctions of philosophical and sociological approaches to the concept of «legitimacy» are presented

Key words: legitimacy, democracy cloudy, ICT, social consensus, legitimacy, information systems, information society.

Постановка проблеми. Проблематика легітимності політичної влади безпосередньо корелює з проблематикою демократії. Успішність формування ефективних демократичних інституцій залежить від ставлення громадян до влади, від визнання політичної влади, її авторитету в очах громадськості, тобто високої легітимності.

Аналіз актуальних досліджень. Фундатором у розгляді поняття легітимності політичної влади став ще М. Вебер. Сьогодні поняття легітимності, процеси легітимації політичної влади стали предметом дослідження багатьох теоретиків (Є. Бистрицький, О. Висоцький, О. Кокорська, П. Манжола, О. Рябов, Є. Цокур та ін.).

Метою статі є виявлення трансформації механізмів легітимації політичної влади в контексті інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поняття «легітимність» доцільно проводити крізь призму того розуміння, яке значення має це явище для влади та суспільства. Багатовимірність концепту легітимності може бути умовно зведена до двох ключових аспектів: нормативного та морального. Специфічність політологічного і особливо соціологічного підходів криється у підвищеній увазі до тих ефектів, які потенційного може справити легітимна та нелегітимна влада. Ступінь легітимованості визначає потенційну силу впливу цих ефектів на суспільство, пояснює соціальну поведінку людей, їх світоглядні позиції. Коли ми звертаємося до сутності володарювання та

підкорення, виявляється, що легітимність першого забезпечує підвладних моральними підвалинами кооперації та визнання примусу. Легітимна влада має право очікувати на підкорення навіть у разі незгоди об'єктів влади з окремими положеннями чи принципами у конкретних політичних практиках.

Проте, це підкорення не є абсолютним і може обмежуватися внутрішньо-особистісними конфліктами, викликаними неможливістю співвіднесення владних вимог і внутрішніх моральних принципів особистості. Той факт, що владні відносини зазвичай базуються на застосуванні системи стимулів та санкцій, робить особливо актуальними організаційні теорії влади, які позиціонують здатність до володарювання та підкорення лише як результат володіння ресурсами, спроможними втілити у реальність ідеї тих, хто має владу. Відповідно, легітимність влади в цьому випадку не має критичного значення для її ефективності. Такий підхід має свої коріння у соціологічних теоріях і не є значущим для теорії політичної.

Контраргументом такому підходу є те, що суспільство з точки зору владних відносин виступає деяким моральним агентом, здатним впливати на мотиви та поведінку володарюючих. А тому здатність влади приймати певні, в тому числі й непопулярні, рішення, без загрози втрати довіри, визначається ступенем легітимності політичного режиму. У цьому сенсі завданням політичної теорії є обґрунтування взаємозв'язку легітимності та ефективності влади, одним зі шляхів чого може бути моделювання ситуації делегітимації або відсутності легітимності. Така ситуація не обов'язково веде до втрати можливостей впливу, бо влада і надалі може ґрунтуватися на системі стимулювання та санкцій. Постає питання збільшення об'ємів та ролі примусу, а це значно здорожує владу, робить володіння нею економічно необґрунтованим.

Таким чином, легітимність має не однаково вирішальне значення для різних типів володарювання. Виходячи із загальної теорії політики, ми можемо навести щонайменше два приклади, коли легітимність не є

вирішальною характеристикою для досягнення специфічних цілей володарюючими.

У першу чергу, це політичні режими, які ґрунтуються на колективній трудовій діяльності. Такі способи організації влади вимагають від підвладних постійної зайнятості, проте значно меншу увагу приділяють якості праці та його результатів. Більш того, будь-яка трудова одиниця у випадку такої необхідності може бути з легкістю замінена на іншу, таку саму за якістю діяльності. У якості прикладу можна привести усі режими, що підтримували рабство як форму експлуатації одних людей іншими. Раб як трудова одиниця у разі його невідповідності заданим вимогам повинен був бути замінений на іншого такого ж раба. Суспільна система, при цьому, створювала дієві механізми поповнення кількості рабів через різноманітні канали: завоювання, покарання, торгівлю та ін. [1].

Наближеними до такої форми також були системи раннього капіталізму, де від робітника вимагалась скоріше витривалість, аніж кваліфікація., тому такі системи можна вважати другим прикладом. Робоча сила з легкістю поповнювалась шляхом залучення сільського населення, тому робітник, що захворів або став недієздатним не був великою проблемою. Обидва ці режими примусової праці не мали у собі легітимності від самого початку, не зважаючи на те, що мали різні принципи у основі примусу. Більш пізній капіталізм, усвідомивши необхідність більше уваги приділяти якості праці, перебудовує систему взаємовідносин з найманими працівниками у більш правове, лібералізоване русло. З'являються трудові спілки, комісії з якості та умов праці, визнаються різноманітні права найнятих працівників, праця отримує нормативно закріплені механізми регулювання, колективні договори та ін.

Таким чином, у сучасному суспільстві з'являються нові економічні мотиви легітимації влади, забезпечення економічного зростання, через нормальне функціонування усіх виробничих одиниць на основі суспільного консенсусу, а не примусу чи економічного тиску.

Отже, у сучасній політико-правовій думці існують дві полярні точки зору на концепт легітимності та легітимації: з одного боку, філософське бачення легітимності як процесу, що має узагальнений характер, може виступати критерієм розрізнення політичних режимів, має універсальні характеристики, що можуть бути виявлені у будь-якій конкретній ситуації оцінювання; з іншого, поствеберіанське бачення легітимності як впевненості чи віри у неї. Останнє відрізняється тим, що потребує оцінки конкретної системи влади, а не того, що люди думають про владу; присутній феномен легітимності у контексті, який передбачає урахування конкретних особливостей конкретного суспільств, а не узагальнених універсальних характеристик влади [7].

Легітимність є надзвичайно важливою через наслідки та впливи, які вона має на суспільну думку та дію, а також, через те, що дає певну якісну характеристику владі. Не слід також плутати легітимність з наслідками її існування, як то суспільний консенсус, порядок, законність та ін. Критично важливим є те, що легітимність сама створює політико-правові межі повноважень політичної влади, через нормативні експектації та принципи, визначення яких дає змогу характеризувати конкретну політичну владу у певному суспільстві [5].

В результаті постає питання: чи є концепт легітимності предметом виключно політологічного аналізу, як на цьому наголошує, наприклад, Юрген Хабермас [8], чи це поняття виходить далеко за межі специфіки політичної влади? Відповідно, чи можемо ми говорити, що легітимність є валідною характеристикою політики, починаючи з періоду Пізнього Середньовіччя, коли такі явища, як суспільний консенсус та добровільне підкорення, стали реальними складовими політичного життя світового співтовариства? Важко дати однозначні відповіді, проте, очевидно, що філософський підхід до визначення легітимності ґрунтується на ситуаціях її відсутності чи критичної недостатності, проте важливість вивчення та дослідження останньої проявляється не лише у такі періоди, а навіть тоді, коли влада має певний

мінімум легітимованості або достатньо легітимована. Хоча саме ситуація відсутності легітимності своїми наслідками демонструє важливість її наявності у політичному полі будь-якого суспільства.

Незалежно від того, якою концептуальною парадигмою при дослідженні легітимності, користуватися, неможливо оминати питання різноманітних способів та форм легітимації політичної влади. Їх узагальнену характеристику, як вже відмічалось вище, дав Макс Вебер [2].

Сучасні науковці визначили та дослідили цілу низку можливих механізмів та способів отримання легітимності. Перш за все, варто розрізнити легітимність політичного режиму як такого та легітимність його дій. І хоча це взаємопов'язані поняття вони мають зовсім різні підвалини та наслідки. Легітимація політичного режиму знаходиться у нормативно-правовій площині, пов'язана з відповідністю певним формальним процедурам, в той час, як легітимність діяльності політичного режиму ґрунтується на морально-психологічних переконаннях соціуму відносно ідеальної політичної влади та можливостей її реального впровадження.

Історично першим та найбільш розповсюдженим способом легітимації політичної влади є загроза чи застосування фізичного примусу. Це одночасно і найпримітивніший спосіб. Існуючи у будь-якому суспільстві, влада так чи інакше використовує примус як інструмент панування. Легітимація у такий спосіб може бути досить ефективною, проте не може гарантувати стабільність положення ані суспільству, ані самій владі через те, що постійно існує потенційна загроза повалення режиму тими самими методами, які він використовував раніше. Звісно, бувають і виключення: режим, що ґрунтується на фізичному примусі може проіснувати декілька поколінь. Режим постійного примусу формує у суспільстві політичну апатію, повну зневіру у власні сили як суб'єкта політичного життя, патріархальну політичну культуру. Можливі варіанти еволюції такого режиму істотно обмежені виродженням зсередини або фізичним знищенням ззовні.

Легітимація політичної влади може здійснюватися за принципом природного лідерства. Зазвичай подібна ситуація проявляється у часи природних чи соціальних катаклізмів. В середині самого суспільства проявляється лідер, природні якості якого виділяють його з основної маси, дають можливість вирішувати негайні питання у найефективніший за даних умов спосіб. Посилаючись на класифікацію М. Вебера, проведемо паралель з харизматичною легітимністю та харизматичним способом легітимації влади. Загрозою такому лідеру може стати феномен ситуаційності. Реальна загроза, що стояла перед суспільством, змусила його консолідуватися у пошуках способу виходу з неї. При цьому відбувається романтизація нового лідера у свідомості людей. Його образ може вважатися якщо не ідеальним, то максимально наближеним до ідеалу, проте, коли критичний момент пройшов, ситуація вирішена, проходить і приписана суспільством лідеру виключність, що веде до різного роду розвінчувань культів особистості, наростання суспільної невдоволеності і т. п.

Класичним прикладом означеного вище можуть бути події, що розгорталися на Україні в період з 22 листопада 2004 р. по січень 2005 р., названі пізніше Помаранчевою революцією. В. Ющенко тоді зміг сформувати у суспільній свідомості позитивний імідж сильного політичного лідера, поборника прав та свобод громадянина, противника узурпації влади, неконституційних методів політичної боротьби. Але вже за рік його рейтинг впав до рівня технічного кандидата на наприкінці виборчого списку. Навіть не розглядаючи загальні причини тих подій, можна побачити, які потенційні загрози має у собі такий спосіб легітимації влади [3].

Одним із розповсюджених способів легітимації влади є установлені правила престолонаслідування, які закріплюють певні механізми передачі повноважень, а з ними і визнання права на ці повноваження. Стабільність влади, організованої у такий спосіб, було доказано середньовічними монархіями, які формували цілі династії і передавали владу у спадок

наступним поколінням. Причому у випадку престолонаслідування передається легітимність не лише володарюючих, але й їх діяльності.

Самим розповсюдженим на сьогодні у світовій практиці та найбільш прогресивним є спосіб легітимації влади через тимчасове обрання за встановленими процедурами. Виборність органів влади має багатовікову історію. Легітимація через виборність є механізмом колективізації відповідальності (share responsibility). Виборці несуть моральну відповідальність за свій вибір, що змушує їх передбачати наслідки свого вибору. Варто зазначити, що виборність влади є реальним механізмом її легітимації лише у розвинутих соціальних групах, де наявні усі ознаки громадянського суспільства і перш за все високий рівень громадянської та політичної культури. При відсутності останньої плебісцити перетворюються у фікції, які прикривають реальні механізми володарювання. Такі політичні режими особливо небезпечні через те, що видають диктатуру за демократію. Виборність є ключовим принципом формування політичної влади в усіх розвинених суспільствах сьогодення.

Незалежно від того, яким чином владі вдалося легітимувати себе, постає питання легітимації її дій. Є декілька можливих шляхів для цього, описаних у сучасній спеціалізованій літературі.

Історично першим способом легітимації рішень та конкретних дій влади є її особиста воля (легітимація через волю правителя). Історія знає багато прикладів ототожнення себе з державою (Людовік XIV у Франції – «L'état c'est moi» – «I am the state», 1643–1715), що давало можливість владоможцям виправдати свої дії реальними потребами держави та суспільства. Варто зазначити, що у епоху Середньовіччя через нерозвиненість системи освіти та інші соціально-політичні та економічні фактори суспільство не було обізнаним у політичних практиках. Держава у багатьох випадках розглядалась як дещо магічне, надприродне, дароване людини віщими силами і т. п., на відміну від правителя, який у певні моменти міг проявляти себе як звичайна людина, з притаманним їй слабкостями та

недоліками. Отже, імідж правителя як людини міг бути легко підірваний ним самим через певні ризики публічності, в той час, як імідж правителя як синоніма держави був значно усталеним. Навіть у сучасній історії ми можемо знайти приклади того, як політичні рішення мають особисту мотивацію. Так, британський экс-прем'єр-міністр Тоні Блер неодноразово висловлював необхідність військової інтервенції до Іраку власними відчуттями важливості та неминучості цього акту. Така ситуація свідчить про намагання політичного лідера видати власні переконання за достатню мотивацію для прийняття важливих політичних рішень [10].

Іншим сильним мотивом легітимації дій влади виступає ідеологія. Ідеологічні течії та різного роду псевдонаукові теорії, основним завданням яких є забезпечення підґрунтя для формування суспільних переконань відносно виключності прав їх авторів впливати на свободу та майно інших завжди були дієвими механізмами через специфіку людської особистості. У більшості випадків ідеологія використовується для легітимації саме дій влади і набагато рідше факту її існування. У ХХ сторіччі найбільш розвинутою ідеологією був соціалізм у всьому різноманітті його проявів: комунізм, національний соціалізм, інтернаціональний соціалізм, демократичний соціалізм, християнський соціалізм, арабський соціалізм та ін. [6]. Ідеологією глобалізації, приміром, вважається неолібералізм [4].

Одним з різновидів ідеологічної легітимації є виправдання дій влади на основі релігії. Ірраціональне пояснення володарюванню одних над іншими можна побачити на самих ранніх етапах розвитку людства. Оскільки релігія є дуже дієвим інструментом впливу на суспільну свідомість, у того чи іншого політичного лідера виникає спокуса застосовувати методи впливу, які багато століть відпрацьовувалися в рамках релігійних вчень та догматів.

Інше застосування релігійних догматів з метою легітимації політичної влади можна побачити у так званих «святих писаннях». Останні є намаганнями створити релігійно обґрунтовану нормативну систему, законодавчу базу, механізми функціонування влади у суспільстві. Усі сучасні

світові релігії мають у своїх писаннях чіткі критерії того, якими мають бути стосунки між владою релігійною та владою світською [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, трансформації у процесах легітимації політичної влади відбуваються під впливом нових інформаційно-комунікативних технологій. Розглянуто різні історичні механізми легітимації політичної влади, представлені відмінності філософського і соціологічного підходів до концепту «легітимності». Сучасні трансформаційні процеси у суспільстві багато в чому визначають і принципи комунікації. Легітимація політичної влади як суспільний процес на сьогодні все більше залежить від новітніх інформаційно-комунікативних технологій, таких як хмарна демократія, електронне урядування та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : В 4-х т. — М. : Мысль, 1983. — Т. 4. — 830 с. — С. 375—644.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения / Макс Вебер ; [пер. с нем. ; / сост., общ. ред. и предисл. Ю. Н. Давыдова]. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с. — С. 644—706.
3. Котляревский Ю. Оранжевая революция. Глазами консультанта / Юрий Котляревский. — К. : Феникс, 2005. — 185 с.
4. Куц Г. М. Неолібералізм: основні ідеї та інтерпретації / Г. М. Куц // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія : „Питання політології”. — Харків, 2010. — № 912. — Вип. 17. — С. 174—183.
5. Милль Дж. Ст. Основания политической экономии / Джон Стюарт Милль ; [пер. с англ.]. — СПб., 1909. — 343 с.
6. Райх В. Психология масс и фашизм [Електронний ресурс] / В. Райх. Режим доступу : http://royallib.com/book/rayh_vilgelm/psihologiya_mass_i_fashizm.html.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ.]. — М. : Эксмо, 2007. — 960 с.
8. Хабермас Ю. Проблема легитимации позднего капитализма / Юрген Хабермас. — М. : Праксис, 2010. — 264 с.
9. Элиаде М. История веры и религиозных идей [Електронний ресурс] / Мирче Элиаде // 2001-2002. — Режим доступу : <http://nnm-club.me/forum/viewtopic.php?t=746434>.
10. War with Iraq. Speech by Prime Minister Tony Blair. March 20th 2003. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.famous-speeches-and-speech-topics.info/famous-speeches/tony-blair-speech-war-with-iraq.htm>.